

ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ГУМАНІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Проблема підготовки військового фахівця до продуктивної професійної діяльності є багатоаспектним завданням. Для прийняття правильних у військово-тактичному плані рішень, що базуються на адекватній інтерпретації наявних фактів, подій, ситуацій, майбутній офіцер має бути озброєний глибокими знаннями та практичними вміннями. Необхідно також прищепити курсанту навички роботи з різного роду інформацією, правильного тлумачення положень нормативно-правових документів, «читання» креслень, науково-технічної літератури. У процесі оволодіння навчальною інформацією майбутньому фахівцеві вкрай потрібна наявність таких особистісних рис, як поміркованість, розважливність, увага, пам'ять, наполегливість, розвинені вольові якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основі перелічених професійних рис військового фахівця лежить розуміння як здатність особистості щодо осягнення смислу та значення певного явища, дії та досягнутого завдяки їй результату.

Відомо, що однією з наук, що досліджують проблеми розуміння, інтерпретації письмових та усних повідомлень, є герменевтика. Філософські аспекти герменевтики вивчали та вивчають вітчизняні науковці Т. Воропай, О. Тягло, О. Панфілов. Правові проблеми використання герменевтичної процедури знаходяться в центрі уваги вчених О. Беляневич, А. Бернюкова, Ю. Власова [1]. Становленню педагогічної герменевтики присвячені наукові праці В. Онищенко, Ю. Сенька, М. Фроловської [8; 13]. Герменевтичний аналіз інформації стосовно окремих психолого-педагогічних феноменів (критичного мислення, ціннісних орієнтацій) використовують автори О. Бондаренко, В. Конаржевська, В. Мартинюк. Проте з'ясування сутності та можливостей герменевтичного підходу до організації навчального процесу як цілісної системи у складі військово-професійної освіти поки залишається поза межами наукового пошуку.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні педагогічного потенціалу герменевтичної методології в контексті гуманізації професійної підготовки майбутніх військових фахівців.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць з огляду на досліджувану проблему засвідчив, що герменевтика (від грецького «hermeneuein» – тлумачити, інтерпретувати, роз'яснювати) є універсальним методологічним підходом у науковій сфері людської діяльності. Предметом вивчення герменевтики як наукової дисципліни є «проблеми інтерпретації, розуміння і тлумачення різноманітних історичних і релігійних текстів, юридичних документів, творів літератури і мистецтва [12, с. 163]». Традиційно герменевтика застосовується в гуманітарних галузях: суспільствознавстві, філософії, філології, психології, праві. Проте, за образним виразом Г.-Г. Гадамера, «універсальність герменевтичної точки зору всеосяжна». Як зазначає І. Ребещенкова, «герменевтика входить до природничих дисциплін через вивчення природничонаукової літератури, графіків, всіляких математичних матеріалів, які є невід'ємними компонентами будь-якої науки [10]».

Теологічні витоки класичної герменевтики сягають античної епохи та стосуються давньогрецької міфічно-релігійної системи. Герменевтика названа на честь бога торгівлі Гермеса, роль якого в життєдіяльності людей асоціювалася з розумінням, ідеями, творчим натхненням. За віруваннями древніх греків, саме Гермес інтерпретував повеління олімпійських богів, вказуючи людям вірний життєвий шлях.

Наслідуючи зазначену посередницьку діяльність між Богом і людьми, одними з перших герменевтів в історії людства виступають оракули храму Дельфи, головне завдання яких полягало в передбаченні майбутнього, закритого для звичайних людей. Таким чином, першопочаткове оформлення герменевтичної ідеї відбувалося в теологічному контексті.

Розвиток державності викликав необхідність правового урегулювання суспільних процесів і, внаслідок цього, відповідного піднесення ролі правознавства в соціумі. «Зважаючи на розвиток юриспруденції Древньої Греції, а згодом і Риму, до числа «втаємничених» для розуміння феноменів почали відноситись і юридичні твори [1, с. 412]». Тлумачення правових документів спиралося на вчення про логіку та сприяло подальшому розвитку герменевтичної методології.

З оформленням філософії як окремої галузі наукового пізнання «доктрина інтерпретації» знаходить своє використання в пошуках істини під час диспутів софістів, бесід Сократа, в наукових працях Платона, Аристотеля, Цицерона. До речі, однією з перших наукових праць, присвячених проблемі інтерпретації та розуміння текстів, є трактат Аристотеля «Про тлумачення». Поряд із філософією герменевтичний підхід виявився актуальним також у лінгвістиці, в інтерпретації смислу поетичних творів Гомера, граматичних трактатів Аристофана Візантійського, Аристарха Самофракійського, Зенодота Ефеського.

Поява християнської релігії, написання біблійських текстів викликали новий виток у розвитку герменевтичного вчення – екзегетики, пов'язаної із тлумаченням Старого та Нового Заповітів. Екзегетичні принципи «розшифрування» смислів Біблії викладено в богословських трактатах теологів Ірінея Ліонського, Тіта Флавія Климента, Орігена, Августина Блаженного, Миколи Лірського.

Універсалізація герменевтичного підходу як наукового методу зумовлена Реформацією церкви, що супроводжувалася появою такої релігійної течії, як протестантизм, котрий відкрив текст Біблії для обивателів. Саме в ці часи відбувається перебудова герменевтичної теологічної практики до універсальної методології тлумачення. Розвиваючи положення логічної герменевтики Аристотеля, протестантські теологи В. Дільтей, Матіас Флаціус Іллірійський, Філіп Меланхтон, Жан Кальвін, Йоганн Конрад Данхауер виявили можливості філософської герменевтики для її застосування в будь-якому напрямі людської діяльності, зокрема в галузях юриспруденції, теології, медицини.

Сфера застосування герменевтичного інструментарію щодо інтерпретації писемних та усних повідомлень була значно поширена в період Відродження, для якого характерним є відновлення інтересу до творів античного мистецтва, зокрема літературних. Значний внесок до розбудови ідей загальної теорії інтерпретації зроблено Й. М. Хладеніусом, Ф. А. Вольфом, Г. Ф. Майером.

Із приходом епохи Просвітництва герменевтика продовжує перетворюватися на універсальну теорію осягнення смислу літературних текстів, історіографічних матеріалів, культурних документів. Особливо значних зусиль до віднайдення універсальних структур культури докладали Г. А. Ф. Аст, В. Гумбольдт, А. Ф. Бек, Й. С. Дройзен.

На межі XVIII–XIX століть напрацювання в герменевтичній сфері Ф. Шлейємахера, М. Хайдеггера, Г.-Г. Гадамера дозволили вийти теорії розуміння на якісно новий рівень. Так, М. Хайдеггер визначальним в осягненні смислу тексту вважає мову: оригінальну мову тексту, мову перекладу. Приклад процедури герменевтичної інтерпретації вислову Анаксимандра наведений у статті М. Хайдеггера [5].

Услід за М. Хайдеггером та Г.-Г. Гадамером видатний російський філософ М. Мамардашвілі протиставляє герменевтику сцієнтизму, тобто природничонауковому методу витлумачення філософських і соціологічних знань. Прихильникам концепції сцієнтизму властива абсолютизація ролі науки в системі культури як її «джерела й основи», їх відрізняє уявлення про наукове знання як найвищу культурну цінність.

Відзначимо, що певна наукова парадигма передбачає сукупність теоретичних припущень і практичних засобів, що підлягають експериментальним випробуванням, оцінці з метою подальшого підтвердження або перегляду. Під освітньою парадигмою будемо розуміти «сукупність принципів і способів організації та побудови освітньої діяльності», які продукують «ціннісні настанови, що впливають на вибір освітньої моделі та формування освітнього ідеалу, адекватного антропологічним та соціокультурним запитам суспільства [14, с. 13]».

Раціонально-знаннєву парадигму освіти, яка й до останнього часу панує в системі професійного навчання, відрізняє сцієнтистський, технократичний характер. Як зазначає О. Романенко, в сцієнтистській парадигмі освіти, яка бере витоки з часів Просвітництва та спирається на пріоритет природничих наук, об'єктивно відбувається процес відчуження антропологічної сутності освіти. Згідно сцієнтистському підходу до освіти «методологія точних наук і наук про природу» сприймається як універсальна і відповідно до гуманітарних наук [11]». Відзначимо, що зазнала сцієнтистського впливу й педагогіка, про що свідчить наявність у педагогічному науковому обігу таких категорій, як «механізм», «функція», «технологія».

Аналогічні погляди демонструє Г. Гальченко, яка стверджує, що сцієнтистська парадигма освіти не в змозі забезпечити формування цілісної особистості, яка була б здатна не тільки до індивідуальної самореалізації та конкурентної боротьби, а ще й до прояву вищих людських якостей, які відповідають її духовно-моральному розвитку і визначають світоглядну, громадянську

і життєву позицію. Наукове знання, на засвоєння якого переважно орієнтує сучасна освітня парадигма, дедалі більше втрачає свою культурноосвітню, людинотворчу функцію [3].

«Заснований на науково-технічних знаннях освітній простір ... не може не моделювати «велику науку», відповідно «освітнє середовище будується за методологією природно-наукового зразку». При цьому гуманістична складова підміняється ідеями раціоналізації природи та суспільства, а гуманітарна – посідає позиції на периферії освітнього середовища. Внаслідок цього освітнє середовище вищого технічного навчального закладу деформується, розширюється за професійно-технічним та гуманітарним спрямуванням. На практиці це знаходить свій прояв в асиметрії природничонаукової, професійно-технічної та гуманітарної складових змісту навчання в закладах освіти, неузгодженості навчальних планів різних навчальних дисциплін, відсутності поступовості у вивченні певних навчальних предметів, незлагодженості в роботі кафедр [4, с. 155–156].

Наведеним розміркуванням можна протиставити думку М. Мамардашвілі про те, що «науку ... ми завжди визначаємо як частину культурного наслідку [7, с. 338–347]». Концептуальні висновки М. Мамардашвілі стосовно культурутворюючої функції науки та сучасне трактування герменевтики зумовлюють докорінну переорієнтацію освітньої парадигми. На відміну від сциєнтистського підходу до навчання виявляється більш актуальною така концепція освіти, яка б передбачала досягнення тими, хто навчається, культури в широкому сенсі цього слова. З урахуванням дефініції О. Єфремова культура представляє собою історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що виражено в типах і формах організації життя та діяльності людей, їхніх взаєминах, а також створених ними матеріальних і духовних цінностей [2, с. 595].

Підтвердження зробленого припущення про те, що в контексті герменевтичного підходу сучасна освіта має насамперед розвиватися в напрямі гуманізації, знаходимо в наукових працях [2; 11; 14; 15]. З огляду на результати згаданих досліджень *під гуманізацією освіти будемо розуміти побудову стосунків учасників освітнього процесу на основі взаємоповаги та полісуб'єктності*. За таких умов *основним смислом освіти становиться розвиток особистості того, хто навчається, активізація її пізнавального, духовного, діяльнісного потенціалу*.

Важливою складовою та одночасно засобом гуманізації є гуманітаризація освіти. Російський військовий педагог О. Єфремов виділяє два аспекти гуманітаризації. Перш за все, гуманітаризації сприяє збільшення у змісті освіти знань про людину, людство, людяність, визначення гуманітарної складової у змісті всіх навчальних предметів, що виявляється у процесі побудови навчального плану та визначення змісту відповідних навчальних дисциплін. Гуманітаризація освіти передбачає також покращення якості викладання гуманітарних предметів, подолання сциєнтистського підходу до викладання [2, с. 582–583].

У цьому зв'язку В. Шевчук зазначає, що «метою гуманітарної освіти повинно бути уміння оцінити самого себе, усвідомити своє призначення і сенс власного життя, ... спроби розуміння іншого, розуміння феномена свідомості людини, в якому відображаються всі закономірності і тенденції культури. Для справжнього розуміння необхідне ототожнення себе з іншим, злиття суб'єкта й об'єкта пізнання. Зрозуміти – означає перетворитися на інше «Я», ... розірвати оболонку, що закриває свідомість від зовнішнього світу, містити в собі все різноманіття культурних феноменів. Досягнення такого – це співчуття, співпереживання події – і є завданням гуманітарного пізнання. Таке проникнення є вищим за будь-який аналіз, воно може бути досягнуто завдяки розвиненій здатності ... розуміти інших. Схожі думки (про необхідність ототожнення себе з об'єктом гуманітарного пізнання) висловлюються і в сучасній *герменевтиці* [15, с. 76]».

На наш погляд, доречними тут є розмірковування Ю. Сенька та М. Фроловської стосовно гуманітарної освітньої парадигми, в рамках якої *розуміння виступає як основа для побудови знання та звернення до нього у практичній діяльності. Тільки осмислене знання становиться частиною внутрішнього світу тих, хто навчається* [14, с. 54].

Традиційно основними категоріями герменевтики є поняття «смислу», «авторитету», «традиції», «інтерпретації», «герменевтичного кола», «герменевтичного квадрату», «частини і цілого» [8, с. 21]. Так, «герменевтичне коло» виражає аналітико-синтетичний характер процесу розуміння: розуміння змісту явища потребує його аналізу, в той же час оцінка елементів передбачає досягнення сутності цілого. Приміром, для оволодіння матеріалу певної лекції необхідно розуміння цілісної ідеї заняття, яка в свою чергу реалізується через виклад окремих навчальних питань.

Під класичним «герменевтичним трикутником» розуміють взаємини між автором тексту, самим текстом і читачем. У педагогічному процесі «герменевтичний трикутник» трансформується до «герменевтичного квадрату», причому викладач виступає як посередник між автором, навчальною інформацією та тим, хто навчається.

Центральне місце серед зазначених понять посідає «розуміння». У рамках педагогічного процесу розуміння як осягнення сутності об'єкта пізнання є головною герменевтичною задачею. Інтерпретація ж полягає в наданні особистісного смислу навчальній інформації, об'єктивованій у знакових, чуттєвій, наочній формах. *В особистісній зорієнтованості й полягає гуманістичний характер герменевтичного підходу в педагогіці.*

Наведене вище добре узгоджується з положеннями Воєнної доктрини України та Державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України, Концепції гуманітарного та соціального розвитку у Збройних Силах України, Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Так, у Директиві Міністра оборони України «Про завдання щодо подальшого розвитку військової освіти та вдосконалення підготовки військових фахівців» прописана необхідність «забезпечення подальшої гуманізації військової освіти шляхом оптимізації кількості навчального часу на вивчення гуманітарних дисциплін, спрямування тематичних планів на оволодіння військовими фахівцями сучасними методиками та практичними навичками виховання особового складу». У документі також зазначена необхідність спрямування тематики «гуманітарних дисциплін на оволодіння курсантами (слухачами, студентами) сучасними соціально-психологічними методиками управління військовими колективами».

У контексті практичної реалізації зазначених ідей провідні військові педагоги Е. Лусс і В. Ткаченко зазначають: «Гуманізація – це, образно говорячи, «олюднення» будь-якого викладання. Важливо, щоб усі навчальні дисципліни у вищій військовій школі мали ту чи іншу гуманітарну спрямованість, яка б формувала критичність мислення, привносила до викладання колізії історії, логіку традицій відповідної предметної галузі, її соціальну і економічну основу, етичні і моральні аспекти. Тільки такий підхід зможе забезпечити підготовку тих, хто навчається, до життя і продуктивної роботи в нинішньому динамічному світі, усвідомлення ними свого місця в ньому, найважливіших питань буття [6, с. 9]».

Висновки. Таким чином, герменевтичний підхід до вирішення освітньої проблематики «центрується на виявленні сенсу освіти, на осмисленні і формуванні нового образу» військового фахівця [11, с. 16]. У системі військово-професійної освіти герменевтика виступає методологічним підґрунтям щодо спрямування педагогічного процесу на гуманізацію та гуманітаризацію усього навчального середовища, на формування цілісної особистості «людини культури». Саме герменевтичний підхід забезпечує розуміння курсантами навчального матеріалу, орієнтує їх як суб'єктів навчальної діяльності на пошук особистісних смислів наукових і професійних знань. Зазначений підхід стимулює викладачів до творчої методичної діяльності, яка забезпечує усвідомлене осягнення курсантами навчальної інформації.

Перспективи подальших досліджень. У подальших наукових розвідках передбачається конкретизувати шляхи впровадження герменевтичного підходу до практики викладання природничо-математичних дисциплін у межах навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Бернюков А.М. Дометодологічний етап розвитку герменевтичних вчень / А. М. Бернюков // Університетські записки: (часопис Хмельницького університету управління та права). – 2006. – № 2. – С. 411–417.
2. Военная педагогика: учеб. для вузов. – СПб.: Питер, 2008. – 640 с.
3. Гальченко Г.І. Принцип природовідповідності як утвердження пріоритету духовно-моральної складової у вихованні особистості (соціально-філософський аналіз): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03 / Г.І. Гальченко; Харк. ун-т повітряних сил. – Х., 2005. – 212 с.
4. Зіньковський Ю.Ф. Особливості сучасної парадигми вищої технічної освіти / Ю. Ф. Зіньковський, Г.О. Мірських // Вісн. Нац. техн. ун-ту України «КПІ». Сер. Радіотехніка. Радіоапаратобудування. – К., 2010. – № 40. – С. 154–160.
5. Хайдеггер М. Изречение Анаксимандра // Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: сборник: пер. с нем. / под ред. А.Л. Доброхотова. – М.: Высш. школа, 1991. – 192 с.

6. Лусс Е.Я. Завдання та шляхи удосконалення технології навчання у вищій військовій школі / Е.Я. Лусс, В.І. Ткаченко // Навчально-виховний процес: методика, досвід, проблеми: наук.-метод. зб. / Харк. військовий ун-т. – Х., 2000. – № 12 (61). – С. 5 – 10.
7. Мамардашвили М. Как я понимаю философию... / М. Мамардашвили: сост. и предисл. Ю.П. Сенокосова. – М.: Прогресс, 1990. – 360 с.
8. Онищенко В. Педагогічна герменевтика: ноологічні контексти ідентифікації / В. Онищенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 23 – 31.
9. Психолого-педагогический словарь / сост. Е.С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2006. – 928 с.
10. Ребещенкова И. Г. Интерпретация естественных наук в герменевтике (Критический анализ концепции П. Хилэна) / И. Г. Ребещенкова // Философские науки. – 1987. – № 4. – С. 91–97.
11. Романенко О. В. Философська освіта в полі культури: філософсько-антропологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04 / О.В. Романенко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 18 с.
12. Рузавин Г.И. Проблема понимания и герменевтика / Г.И. Рузавин // Герменевтика: история и современность: критические очерки. – М.: Мысль, 1985. – С. 163.
13. Сенько Ю.В. Педагогика понимания: учеб. пособие / Ю.В. Сенько, М. Н. Фроловская. – М.: Дрофа, 2007. – 189 с.
14. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайденко, Г. Гамрецька [та ін.]; за заг. ред. І. Предборської. – Суми: Університетська книга, 2006. – 226 с.
15. Шевчук В.М. Теоретичні засади екологічної освіти курсантів-прикордонників / В.М. Шевчук // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – 2009. – № 5. – С. 75–77.

Марченко О.Г.

Герменевтика як методологічне підґрунтя гуманізації військово-професійної освіти

Обґрунтовано доцільність звертання до герменевтики як методологічного підґрунтя гуманізації військово-професійної освіти. Герменевтику розглянуто в аспекті вивчення питань особистісного смислу навчальної інформації, її логічних зв'язків, а також взаєморозуміння суб'єктів педагогічного процесу.

Ключові слова: військово-професійна освіта, герменевтика, гуманізація, педагогічний процес, навчальна інформація, особистісний смисл, розуміння.

Марченко О.Г.

Герменевтика как методологическое основание гуманизации военно-профессионального образования

Обоснована целесообразность обращения к герменевтике как методологическому основанию гуманизации военно-профессионального образования. Герменевтика рассмотрена в аспекте изучения вопросов личностного смысла учебной информации, ее логических связей, а также взаимопонимания субъектов педагогического процесса.

Ключевые слова: военно-профессиональное образование, герменевтика, гуманизация, педагогический процесс, учебная информация, личностный смысл, понимание.

O. Marchenko

Hermeneutics as Methodological Basis for Humanization of Professional Military Education

The expedience of using hermeneutics as a methodological basis for humanizing professional military education is considered in the aspect of the personal meaning of the educational information, it's logical correlations, and mutual understanding of the subjects of the pedagogical process.

Key words: professional military education, hermeneutics, humanization, pedagogical process, educational information, personal meaning, understanding.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2010 р.